

УДК 340.11

БАРАНОВ О.А., доктор юридичних наук, керівник Центру
теоретико-правових проблем інформаційної сфери
НДІ інформатики і права НАПрН України

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ “ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ”

***Анотація.** В статті досліджується перспективна форма демократії, яка базується на використанні інформаційних комп'ютерних технологій, обґрунтовуються дефініції базових термінів “інформаційне суспільство”, “демократія”, “електронна демократія”, аналізуються основні правові проблеми розвитку електронної демократії.*

***Ключові слова:** демократія, електронна демократія, інформаційне право, ідентифікація.*

***Аннотация.** В статье исследуется перспективная форма демократии, основанная на использовании информационных компьютерных технологий, обосновываются дефиниции базовых терминов “информационное общество”, “демократия”, “электронная демократия”, анализируются основные правовые проблемы развития электронной демократии.*

***Ключевые слова:** демократия, электронная демократия, информационное право, идентификация.*

***Summary.** The article explores a promising form of democracy based on the use of information computer technologies, substantiates the definitions of the basic terms “information society”, “democracy”, “electronic democracy”, analyzes the main legal problems of the development of e-democracy.*

***Keywords:** democracy, electronic democracy, information law, identification.*

Постановка проблеми. В Україні, яка є членом Ради Європи, вважають, що розвиток демократичних процесів на засадах застосування загальновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема на засадах безумовної участі громадян і громадянського суспільства у процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі.

Сучасний міжнародний досвід свідчить, що демократія являє собою найбільш ефективний вид державного устрою, який може приймати різні форми в різних країнах в залежності від політичних і конституційних традицій та який виступає гарантією ефективного проведення реформування держави та суспільства, що є вкрай актуальним як в цілому для України, так і для кожної окремої людини.

Багато країн світу докладають значних зусиль для вдосконалення системи демократії, зокрема і завдяки використанню можливостей інформаційних комп'ютерних технологій (далі – ІКТ). Саме використання ІКТ при здійсненні демократичних процесів призвело до появи такого, хоча і неоднозначного та суперечливого за етимологією, але широковживаного інтернаціонального поняття як “електронна демократія” (далі – е-демократія).

В Україні низку національних, регіональних та галузевих програм спрямовано на широке впровадження ІКТ у всі сфери життєдіяльності суспільства. Тому наша країна має хороший потенціал щодо поширення використання інструментів е-демократії, свідченням чого є те, що в рейтингу ООН у 2016 році Україна покращила свою позицію щодо індексу електронної участі (е-участі) на 45 позицій. Але є низка проблем, зокрема і правових, які створюють певні бар'єри на шляху розвитку е-демократії в Україні.

Проблеми розвитку демократії та “електронної демократії” досліджували М.С. Вершинін, Л.С. Винарик, Н.В. Грицяк, М.В. Дубняк, О.В. Петришин, О.В. Скрипнюк, В.М. Фурашев, В. Швець, Вочевидь, серед багатьох цих проблем особливе місце займають правові, тому вивченню деяких загальних та окремих правових проблем е-демократії були присвячені роботи Я.В. Антонова, К. А. Бабенко, С.А. Дятлова, Ж.О. Панченко. Нормативно-правовою базою розвитку е-демократії є низка національних та міжнародних актів [13, с. 31].

Наявність різноманітності підходів та різновекторності рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання потребують певного теоретико-методологічного узагальнення щодо визначення поняття “електронна демократія”, напрямків вирішення правових проблем її розвитку, що з огляду на важливість застосування інструментів е-демократії для сучасного етапу розвитку України має актуальне значення.

Метою статті є визначення дефініцій базових термінів та основних правових проблем розвитку “електронної демократії”.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше поняття “електронна демократія” розглядається з позиції двох парадигм. За першою, “електронна демократія” – це самостійна форма демократії за умови використання інформаційно-комунікаційних технологій [5]. При цьому поширеною є думка про використання ІКТ лише як засобу комунікації. Так, наприклад, М. Вершинін вважає, що “електронна демократія” – це будь-яка демократична політична система, в якій комп’ютери і комп’ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких як поширення інформації та комунікація [5]. В роботі С.А. Дятлова прямо припускається, що використання ІКТ в демократичному процесі призводить до його трансформації з традиційного в “електронну демократію” або “інформаційно-мережеву демократію” [10].

За другою парадигмою – “електронна демократія” розглядається в якості підтримки та розширення демократії за допомогою ІКТ [7, 17, 31]. Саме така концептуальна позиція вбачається нам такою, що найбільше відповідає змісту використання ІКТ у будь яких процесах, зокрема і демократичних.

Термін “електронна демократія” є складним, який складається з двох: “електронний” та “демократія”.

Сучасна правова наука оперує декількома моделями демократії, а визначаючи дефініцію власне самого поняття “демократія” різні дослідники можуть мати подекуди доволі відмінні уявлення про неї та про те, як вона функціонує [22].

Наприклад, Н.М. Крестовська вважає, що виходячи із позицій сучасної юриспруденції, “демократія” – це такий тип держави, за якого всі без винятку громадяни беруть участь у формуванні і функціонуванні апарату органів державної влади і місцевого самоврядування, і здійснюють контроль над його діяльністю [13, с. 31]. В цьому контексті визначають наступні принципи демократії: 1) народного суверенітету; 2) політичної свободи і рівності громадян; 3) плюралізму у всіх сферах суспільного життя; 4) свободи слова, гласності та відкритості діяльності всіх суб’єктів політики; 5) виборність органів державної влади і органів місцевого самоврядування; 6) поділу влади; 7) підзвітності і підконтрольності; 8) ухвалення рішень більшістю з урахуванням прав меншості; 9) підпорядкування меншості більшості при ухваленні рішень [21].

Український вчений В.Д. Швець відносно демократії дійшов наступних висновків: політичний режим є демократичним тільки в разі, якщо він представляє інтереси широких верств населення; демократія виходить з цінності кожної людини, тому прагне до створення цивілізованих умов життя для всіх громадян незалежно від

багатства і таланту; демократія повинна пов’язуватись не тільки з демократією в політичній сфері, а й в економічній, соціальній, культурній та інших галузях життєдіяльності суспільства [28].

За думкою К.А. Бабенко відповідно до Конституції Україна визначається як демократична держава, що передбачає обов’язкове закріплення на рівні найвищого закону країни ряду принципів та інститутів, які є невід’ємними властивостями організації демократичної влади та функціонування демократичної системи врядування [2]. Навіть не надючі визначення терміну “демократія”, К.А. Бабенко наполегливо акцентує увагу на демократичному характері влади та врядування, які, як відомо, є інституціями соціуму, що насамперед призначені для прийняття та втілення в життя рішень з різноманітних питань.

Для подальшого дослідження є вкрай важливою думка О.В. Петришина про те, що громадяни у демократичній державі погоджуються не лише на прийняття якогось певного рішення, прийнятого шляхом голосування більшої частини, а й на відповідну систему демократичного ухвалення рішень, унормовану конституцією і законом [18].

На нашу думку, при цьому звертається увага не лише на голосування як фінальний етап демократичного процесу прийняття рішень, але і на не менш важливу частину цього процесу, яка іноді є вирішальною – весь підготовчий процес формування, прийняття та виконання рішень. При цьому регламентація процесу формування, прийняття та виконання рішень, на його думку повинна бути здійснена на нормативно-правовому рівні.

ООН в своєму Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 р. визначає, що “демократія – це універсальна цінність, заснована на вільному волевиявленні народу, який визначає свої політичні, економічні, соціальні та культурні системи, і на його активній участі у вирішенні питань, що стосуються всіх аспектів його життя” [32]. Таким чином, світове співтовариство підкреслює суверенне право народу кожної держави брати участь у процесі прийняття рішень з будь-яких питань, що стосуються його життя.

Отже, характерною рисою демократії є демократичний спосіб прийняття рішень за умови участі всього населення в процесі прийняття рішень, що, в переважній більшості випадків, передбачає на нормативно-правовому рівні, як визначення способу та форми власне прийняття самого рішення, так і визначення системи процедур (алгоритмів) щодо всіх етапів процесу прийняття рішення. На наш погляд, найбільш повно та змістовно перелік таких етапів процесу прийняття рішень було запропоновано М.В. Дубняк, до яких вона відносить: визначення проблемного питання (пропозиції); внесення пропозиції на розгляд; збір альтернативних проектів вирішення проблеми; аналіз альтернативних проектів вирішення проблеми та їх рейтингування; розробку проекту рішення; прийняття рішення; оприлюднення прийнятого рішення; виконання рішення; контроль за виконанням; коригування плану виконання на будь-якому проміжному етапі [9].

Таким чином, в цілому погоджуючись із думкою багатьох вчених-юристів про те, що єдиного загальновизнаного визначення терміну “демократія” не існує, з врахуванням вищевикладеного в інтересах даного дослідження запропонуємо наступне визначення: *демократія* – організація життєдіяльності суспільства (окремої соціальної групи), що базується на методі колективного прийняття рішень, який передбачає рівне право всіх членів суспільства на участь і рівний ступінь впливу на всіх етапах процесу прийняття рішення і його виконання за умови створення рівних можливостей для обміну думками,

доступу до всієї необхідної інформації, участі в оцінці та відборі альтернативних варіантів рішень і в остаточному голосуванні.

Формулювання дефініції терміну “електронна демократія” потребує відповідного попереднього пояснення. В останні десятиріччя одержали широке поширення такі неологізми як е-суспільство, е-економіка, е-медицина і багато інших, які є образними і ємними відображенням повсюдного впливу ІКТ на людську діяльність [14, 23, 24, 25]. Потім з’явилися похідні від цих неологізмів: “електронний уряд”, “електронна митниця”, “електронний лікар”, “електронний бізнес”, “електронна торгівля”, зокрема і “електронна демократія” [8, 14, 23]. Беззаперечно, потужним каталізатором використання зазначених неологізмів є надзвичайне широке розповсюдження ідеї інформаційного суспільства.

У минулому столітті людство дійшло до такої межі в своєму розвитку, коли традиційні методи, способи і засоби збирання, зберігання, обробки та поширення інформації перестали задовольняти його потреби. Це було обумовлено тим, що в багатьох сферах суспільної діяльності при прийнятті рішень необхідно стало враховувати вплив значної кількості факторів на ті чи інші процеси, що потребувало обробки великих масивів інформації, нерідко, в режимі реального часу. Відповіддю на цю проблему стала поява електронно-обчислювальних машин. Надзвичайно високими темпами поширилось впровадження та використання ІКТ. Все це і стало причиною того, що наступну фазу розвитку людського суспільства після постіндустріальної здебільше визначили як інформаційне суспільство.

Саме Е. Тоффлер виділив три стадії у розвитку людства: аграрну, індустріальну і постіндустріальну [25]. Наприкінці минулого століття в світі поширилася думка про те, що людство йде в інформаційне суспільство і XXI століття буде століттям ІКТ. Вивченню проблематики інформаційного суспільства присвячено багато робіт, особливе значення серед них мають ті, які приділяють увагу системним наслідкам упровадження інформаційних технологій у різні сфери життя суспільства [6, 11, 14, 15, 23, 24 тощо].

Історично одне з найперших вдалих визначень терміну “інформаційне суспільство” було надано в Європейському Союзі. “Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, за допомогою інформаційних технологій і технологій зв’язку” [12]. Але це визначення не охоплює діяльність державних органів, громадських інститутів тощо. У відомій Декларації принципів є таке визначення: “інформаційне суспільство – це суспільство, в якому кожен може скористатися можливостями, які можуть надати інформаційно-комунікаційні технології” [8].

Слід зауважити, що чинемала кількість теоретиків вважає, що інформаційне суспільство – це суспільство нового соціального укладу, суспільство, в якому докорінно можуть змінитись соціальні відносини. На хвилі такого сприйняття багато процесів, пов’язаних з використанням ІКТ, надмірно містифікувалося. Часто-густо вони оголошувалися мало не панацеєю для “лікування” всіх недоліків, властивих сучасному стану розвитку соціуму.

Події останніх років принесли цілком закономірне розчарування прихильникам таких поглядів на зміст інформаційного суспільства, підтверджуючи справедливості висновків американського соціолога Ф. Уєбстера про те, що “інформаційне суспільство не є суспільством нового типу, воно швидше демонструє результати впливу широкого впровадження інформаційних технологій на соціальні процеси, які практично не міняють свого корінного змісту” [26].

З іншого боку, низка дослідників продовжує наполягати на продуктивності концепції інформаційного суспільства, проте відзначаючи, що відсутність стрункості та строгої наукової обґрунтованості соціальних теорій “інформаційного суспільства” призвела до певної екзальтації в сприйнятті його цінностей [30]. На думку Л. Карвалікса, сьогодні не можна виділити жодне з визначень терміну “інформаційне суспільство”, яке б могло задовольнити всіх і поширювалося б на всі підсистеми соціуму, але цілком можливо дати таке визначення, яке б відповідало інтересам дослідження конкретних підсистем [30].

На наш погляд, невизначеність з дефініцією терміну “інформаційне суспільство” обумовлена значною динамікою проникнення ІКТ в усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави, що призводить до появи найрізноманітніших нових явищ в соціальній, економічній, культурній, державній, виробничій та інших сферах. Власне такі явища іноді демонструють появу нової соціальної якості в цих сферах. Ця нова якість має різний рівень системності та різний рівень значення для певних сфер життєдіяльності соціуму. Але, саме в силу новизни, найчастіше тільки на них і концентрується увага дослідників, що призводить до гіперболізації досліджуваних явищ.

Саме такі обставини і призвели до поширення термінів “електронний уряд”, “електронна демократія”, “електронний парламент”, “електронна торгівля”, “електронний бізнес”, “електронний суд” і, навіть, “електронна держава”. Тобто термінів, які адекватно не відображають сукупної, системної сутності змісту процесів, що відбуваються.

Не претендуючи на загальний характер такого висновку, зауважимо, що для правових наук використання подібних термінів є причиною появи істотних ускладнень та численних дискусій. Але з огляду на те, що саме в такому вигляді такі терміни вже увійшли до наукового обороту в частині змісту їх дефініцій потрібно висувати підвищені вимоги щодо їх обґрунтованості.

На нашу думку, до оцінки процесів, пов’язаних з широким впровадженням ІКТ в усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави, слід підходити з діалектичних позицій. Вивчаючи ту чи іншу сферу, в якій широко використовуються ІКТ, доцільно досліджувати процеси появи і накопичення кількості нових явищ, а також появи нової якості таких явищ. При цьому потрібно відповісти на питання: чи викликала поява нових явищ підвищення якісних показників традиційних суспільних характеристик цієї сфери або ж вона призвела до виникнення якісно нових характеристик? Потім, у свою чергу, треба відповісти на наступне питання: чи не призвело накопичення кількості якісно нових суспільних характеристик до зміни сутності самої сфери, до зміни її якісного і змістовного стану? Тільки після вивчення зазначених аспектів наслідків впровадження інформаційних комп’ютерних технологій стає можливим оцінити зміни окремо в соціальній, економічній, культурній, державній, виробничій та інших сферах, а згодом – і в цілому, в соціумі. Наявність такого детального та системного аналізу може дозволити обґрунтувати висновок про зміну або не зміну соціального укладу.

Одне можна сьогодні стверджувати досить впевнено – використання ІКТ в найрізноманітніших сферах діяльності людини, суспільства і держави суттєво підвищує її ефективність і часто привносить нову якість, що визначає нагальну необхідність врахування цього, як при реалізації суспільних відносин та їх вивченні, так і при прогнозуванні їх розвитку.

Запропонований підхід до аналізу наслідків впровадження ІКТ дозволяє з’ясувати та пояснити існування двох діаметрально протилежних позицій щодо змісту поняття “інформаційне суспільство”, різних підходів до стратегії розвитку та різного

акцентування його цінностей: демократичних, економічних, технократичних, культурологічних, комунікативних тощо.

З урахуванням зазначеного, а також на основі результатів вивчення матеріалів міжнародних документів, праць вчених, у тому числі юристів, на основі дослідження змісту процесів, пов'язаних із широким впровадженням ІКТ в найрізноманітніших сферах, надаємо наступне визначення терміну “інформаційне суспільство” в інтересах юридичної науки. *Інформаційне суспільство* – це суспільство, в якому вся сукупність суспільних відносин з метою підвищення ефективності людської діяльності в різних сферах (політиці, економіці, публічному управлінні, військовій справі, освіті, культурі, розвагах, особистому житті тощо) реалізується на основі максимального використання інформаційних комп'ютерних технологій [33].

Виходячи із цього визначення, стає зрозумілим, що в умовах поширення цінностей інформаційного суспільства всі суспільні відносини, які засновані на використанні інформації, прагнуть реалізовувати за допомогою сучасних ІКТ. Можна навести безліч прикладів із різних сфер людської діяльності, які демонструють значне підвищення ефективності результатів тих чи інших суспільних відносин завдяки застосуванню ІКТ. Таким чином, діалектика суспільного розвитку на сучасному етапі свідчить про те, що подальший прогрес людства однозначно тісно пов'язаний з широким впровадженням ІКТ, або, іншими словами, з побудовою інформаційного суспільства. Повною мірою це відноситься й до суспільних відносин, пов'язаних з демократичними процесами, тобто до тих процесів, що отримали назву електронна демократія.

В розпорядженні Уряду “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства” надано наступне визначення: “електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій”.

Вважається, що саме “електронна демократія” за умов застосування всього спектру сучасних інструментів, що використовують ІКТ, створює підґрунтя для ефективного втілення в життя великої кількості різноманітних традиційних видів безпосередньої демократії, зокрема таких як вибори, референдуми, виявлення громадської думки, плебісцити, народні обговорення, народні ініціативи, петиції (колективні письмові звернення), збори тощо [19]. Крім того, ІКТ дозволяють використовувати такі новітні інструменти електронної демократії як електронні консультації, Інтернет-конференції, відеоконференції, електронні засоби зворотного зв'язку, електронна пошта, дискусійні форуми на веб-сайтах, електронні опитування громадської думки тощо.

Зазначені інструменти електронної демократії, як традиційні, так і нові за певних умов допомагають залучити до процесу прийняття рішень максимальну кількість населення, якого ці рішення можуть безпосередньо стосуватись.

Таким чином, гармонійне поєднання різноманітних інструментів електронної демократії як певних форм безпосередньої демократії та форм традиційної представницької демократії надає змогу мінімізувати певні недоліки останньої.

Враховуючи надані раніше визначення термінів “демократія” та “інформаційне суспільство”, запропонуємо наступну дефініцію: *електронна демократія* – це демократія, для якої значно підвищується ефективність демократичних інститутів, демократичних процесів та поширення демократичних цінностей за умов застосування різноманітних інструментів, що базуються на максимальному використанні інформаційних комп'ютерних технологій.

Зазначеним визначенням стверджується, що зміст (сутність) демократії в умовах електронної демократії визначається тією моделлю демократії традиційної форми (без використання ІКТ), яка реалізована на даний час у суспільстві. А введення сучасних ІКТ в суспільні відносини призводить до різкого підвищення якості інформаційної взаємодії суб'єктів демократичних процесів, що, в свою чергу, обумовлює підвищення їх ефективності в рамках. Таким чином, ефективність електронної демократії детермінується насамперед моделлю демократії, яка реалізована на даний час у суспільстві, та можливостями ІКТ, які застосовуються.

Але треба звернути увагу на одну феноменальну обставину застосування ІКТ, яка створює потенційні умови навіть для зміни моделі демократії. З огляду на те, що ІКТ та Інтернет-технології створюють реальні можливості інформаційного охоплення населення практично без часових, просторових, фінансових та організаційних обмежень, в соціумі створюються технологічні умови для здійснення часткового або повного переходу від представницької демократії до прямої.

Вбачається, що у найближчому майбутньому буде поширюватись модель із змішаною формою демократії з переважним акцентуванням на формах прямої демократії, особливо для обмежених за функціональним спрямуванням суспільних угруповань (місцеві, районні та регіональні громади, колективи тощо), яка буде базуватись на широкому використанні можливостей ІКТ.

Погоджуючись з багатьма науковцями щодо перспективності електронної демократії, можна констатувати наявність наступних системних бар'єрів щодо її поширення в Україні:

невизначеність публічної політики у сфері електронної демократії, а також перспективних шляхів її реалізації;

недосконалість правового забезпечення сфери електронної демократії, насамперед, недосконалість системи нормативно-правового регулювання;

низький рівень залучення суб'єктів громадянського суспільства до процесів вдосконалення публічної політики у сфері електронної демократії, а також до імплементації її окремих інструментів;

недостатній рівень розвитку інформаційної інфраструктури, нерівність проникнення доступу до мережі Інтернет та до інформаційних комп'ютерних технологій як основних умов забезпечення розвитку електронної демократії;

низький рівень обізнаності у суспільстві щодо змісту та особливостей використання різноманітних інструментів електронної демократії, а також методів та допоміжних засобів їх застосування;

недостатність мотиваційних важелів, рівня знань та навичок у державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, громадян щодо розвитку електронної демократії.

Серед сукупності названих основних проблем, безперечно, вкрай важливою є проблема удосконалення правового регулювання суспільних відносин при реалізації демократичних процесів в умовах використання ІКТ. Тому неможливо в частині електронної демократії не погодитись з думкою К.А. Бабенко про те, що однією з найбільш гострих проблем сьогодення, що пов'язані із постановням України як демократичної держави є, насамперед, забезпечення практичної реалізації тих норм і принципів, які проголошено і юридично закріплено на конституційному рівні [2].

В аналітичній записці “Розвиток електронної демократії в Україні” стверджувалось, що в державі функціонування власне електронних форм демократії практично не внормоване, однак існує чимала нормативно-правова база, що регламентує

розвиток інформаційного суспільства й уможливорює реалізацію певних принципів та інструментів е-демократії [20].

Деякі дослідники демонструють неоднозначне розуміння впливу використання ІКТ на зміст правового регулювання суспільних відносин при реалізації демократичних процесів. Наприклад, Я.В. Антонов, погляди якого є найбільш показовими, вважає, що існує правова невизначеність щодо впливу електронної демократії на конституційні обов'язки посадових осіб або щодо наявності конституційного обов'язку у посадових осіб відносно виконання рішення, яке прийнято за допомогою ІКТ [1].

Такий підхід створює хибну уяву про те, що начебто може існувати різне за сутністю правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з демократичними процесами, в залежності від використання ІКТ. Але доведено, що основний зміст правового регулювання не залежить та не змінюється від використання ІКТ або Інтернет-технологій, які власне впливають лише на якість інформаційної взаємодії суб'єктів суспільних відносин [3]. А в умовах “електронної демократії” можуть з'явитись лише особливості правового регулювання традиційних демократичних процесів і лише в частині суспільних відносин, пов'язаних з інформацією та інформаційними процесами, що є складовими цих процесів. До таких специфічних особливостей правового регулювання при застосуванні ІКТ, наприклад, як вважає А. Церрилло, повинні бути створені умови щодо дотримання правових принципів, цілісності та автентичності документів, конфіденційності даних [29].

Загально визнано, що суспільні відносини, пов'язані з інформацією, інформаційними процесами, використанням ІКТ регулюються нормами інформаційного права. Тому цілком закономірним є висновок про те, що загальні проблеми напрямів вдосконалення перспективних досліджень як теоретико-методологічних проблем інформаційного права, так і проблем нормативно-правового регулювання, які мають важливе прикладне значення для сфери електронної демократії [4].

Беззаперечно, до фундаментальних прав людини відносяться: свобода слова (створення інформації), свобода доступу до інформації, її використання та розповсюдження (право на інформацію), а також право на її збереження, що є атрибутивним правом будь-якого суб'єкту інформаційних відносин. Зазначене право мало бути реалізованим для всіх суб'єктів суспільних відносин протягом всього часу існування цивілізації, а не лише в суспільстві певної стадії демократичного розвитку. Сукупність зазначених прав означає, що кожен суб'єкт демократичного соціуму має право на отримання в необхідний для нього момент часу неспотвореної та в повному обсязі будь-якої інформації (своєчасної, повної та достовірної інформації).

Інклюзивна участь громадськості в процесі прийняття рішень передбачає повний та безбар'єрний доступ до публічної інформації органів державної влади та місцевого самоврядування, який можна забезпечити інструментами електронної демократії. Задля цього необхідно переглянути правові принципи організації такого доступу, насамперед, передбачивши правові механізми реалізації проактивних методів надання громадськості публічної інформації за допомогою Інтернет-технологій, оприлюднення та постійної актуалізації публічної інформації у вигляді структурованого масиву даних (Big Data, відкриті дані) у форматах, які пристосовані для використання у комп'ютерних системах.

Ефективність функціональної взаємодії в рамках демократичних процесів залежить від якості правового регулювання інформаційної взаємодії на базі ІКТ між суб'єктами соціуму. При цьому важливим є вичерпне визначення прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів відповідних правовідносин в процесі інформаційної взаємодії.

В умовах електронної демократії потребують дослідження правові проблеми, що обумовлені використанням Інтернет та пов'язані: а) з невизначеністю місця знаходження суб'єктів (суб'єктів різноманітних опитувань, учасників виборів, учасників подання петицій тощо); б) невизначеністю часу відправлення та отримання інформаційних матеріалів суб'єктами інформаційної взаємодії; в) певним анонімним характером суб'єкта, яка бере участь в інформаційній взаємодії (проблема ідентифікації суб'єкта); г) невизначеністю відносно достовірності отриманої інформації при передачі її засобами ІКТ, при розміщенні її на веб-сайтах тощо.

Висновки.

Основною умовою забезпечення ефективності демократії є всеосяжне поширення в країні демократичних інститутів, демократичних процесів та демократичних цінностей, охоплення ними всіх суспільно значущих процесів і відносин та всіх громадян. В сучасних умовах таке поширення можливо забезпечити лише на засадах широкого застосування інформаційних комп'ютерних технологій у всіх демократичних процесах.

Запропоновані в роботі дефініції термінів “інформаційне суспільство”, “демократія” та “електронна демократія” не обов'язково кращі або точніші за багато інших, але вони найкращим чином підходять для предметної сфери правового регулювання, пов'язаної з електронною демократією, зокрема у сфері публічного управління.

Застосування інструментів електронної демократії як на рівні держави, так і на рівні громад надає потенційні можливості залучення максимально широких верств населення до процесу прийняття рішень з різноманітних питань життєдіяльності суспільства, що в свою чергу створює реальні умови для дієвої реалізації принципу безпосередньої демократії в певних випадках прийняття рішень, а також в багатьох випадках підготовки та виконання рішень, особливо на місцевому рівні.

Забезпечення ефективного застосування інструментів електронної демократії, які фактично представляють собою різноманітні інструменти інформаційної взаємодії, що базуються на використанні ІКТ, потребує вирішення теоретико-методологічних та практичних проблем правового регулювання відповідних інформаційних відносин, що в умовах розвитку демократії в Україні є вкрай актуальним.

Використана література

1. Антонов Я.В. Правовые аспекты электронной демократии и электронного голосования / Управленческое консультирование. – 2014. – № 6. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-aspekty-elektronnoy-demokratii-i-elektronnogo-golosovaniya>
2. Бабенко К.А. Конституційне закріплення демократичних основ організації державної влади (теорія і практика реалізації) / К.А. Бабенко // Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис . – 2006. – № 4. – С. 68-74 .
3. Баранов А.А. Интернет : объект правоотношений и предмет регулирования : монография / А.А. Баранов. – К. : Ред. журн. “Право Украины”, 2013. – 144 с.
4. Баранов О.А. Напрями перспективних досліджень у галузі інформаційного права // Інформація і право. – 2016. – № 2(17). – С. 15-31.
5. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований : сборник научных трудов [“Актуальные проблемы теории коммуникации”]. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 98-107. – Режим доступа : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/v/vershinin02.shtml
6. Винарик Л.С. Вхождение Украины в информационное общество / Л.С. Винарик, А.Н. Щедрин, Н.Ф. Васильева. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2001. – 151 с.

7. Грицяк Н.В. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії : навч.-метод. рек. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловйов. – К. : НАДУ, 2013. – 44 с.
8. Декларация принципов. Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии. – (Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества. Женева, 2003. ; Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R. 12 декабря 2003 года). – Режим доступа : http://www.itu.int/wsis/documents/doc_multi.asp?lang=en&id=1161|1160
9. Дубняк М.В. Соціально-правова модель прийняття рішень у місцевому самоврядуванні // Право і суспільство. – №1. – 2017. – С. 149-153.
10. Дятлов С.А. Информационное право в системе отношений электронного правительства и институтов гражданского общества. – (Интернет и современное общество, 2008). – Режим доступа : <http://www.ict.edu.ru/vconf/files/10354.pdf>
11. Еріксон Т. Тиранія моменту : швидкий і повільний час в інформаційну добу / Т. Еріксон. – Львів : Кальварія, 2004. – 196 с.
12. Європа на шляху до інформаційного суспільства : збірник документів Європейської Комісії 1994 – 1995 рр. ; укл. В.М. Павлович, А.В. Цвігун ; за заг. ред. О.М. Гальченко. – К. : Державний комітет зв'язку та інформатизації України, 2000. – 176 с.
13. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 12. – Ст. 102.
14. Кастельс М. Галактика Интернет : размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; под ред. В. Харитоновой. – Екатеринбург : У-Фактория. – 2004. – 328 с.
15. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2002. – 608 с.
16. Крестовська Н.М. Теорія держави і права : елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – [2-е вид.] – Х. : ТОВ “Одіссей”, 2008. – 432 с. – Режим доступа : <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavi-prava.html>
17. Панченко Ж.О. Правові та соціально-політичні аспекти впровадження електронної демократії в Україні // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 103(1). – С. 94-107. – Режим доступа : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_103\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_103(1)_15)
18. Петришин О.В. Демократичні основи правової, соціальної державності // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1 (76). – С. 32-41. – Режим доступа : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6466/1/Petryshyn_32.pdf
19. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – [2-е вид., переробл. та доопр.]. – К. : Прав. єдність : Алерта, 2010. – 432 с. – Режим доступа : http://pidruchniki.com/14940511/pravo/formi_bezposerednoyi_demokratiyi_ukrayini
20. Розвиток електронної демократії в Україні : аналітична записка. – К. : НІСД, 2010. – Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/monitor/January2010/01.htm>
21. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – 656 с. – Режим доступа : http://pidruchniki.com/70706/pravo/demokraticzna_derzhava#14
22. Скрипнюк О.В. Демократія : Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О.В. Скрипнюк. – К., Логос. – 2006. – 368 с.
23. Стоуньер Т. Информационное богатство : профиль постиндустриальной экономики. Новая технократическая волна на западе / Т. Стоуньер. – М. : Прогресс, 1986. – 450 с.
24. Танскотт Д. Электронно-цифровое общество. Плюсы и минусы сетевого интеллекта / Д. Транскотт. – К. : INT Пресс. – М. : Рефл. Бук, 1999. – 432 с.
25. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2004. – 781 с.
26. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
27. Електронне інформаційне суспільство України : погляд у сьогодні і майбутнє / [В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, О.М. Григор'єв, О.В. Фурашев]. – К. : “Інжиніринг”, 2005. – 164 с.

28. Швець В. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі / В. Швець, Ю. Шайхалієва // Віче. – 2010. – № 17. – С. 13-16. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_17_8

29. Cerrillo A. E-Justice: Using Information Communication Technologies in the Court System / A. Cerrillo, H. Fabra. – Hershey ; New York : Information science reference, 2009. – Р. 13. – Режим доступу : <https://www.safaribooksonline.com/library/view/e-justice-using-information/9781599049984>

30. Karvalics L. How to defend the original, multicriteria theories of Information Society? / L. Karvalics. – (3rd ICTs and Society Meeting; Paper Session – Theorizing the Internet, 2010). – Режим доступу : <http://triple-c.at/index.php/tripleC/article/viewFile/214/173>

31. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). – (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers’ Deputies). – (Офіційний веб-сайт Ради Європи). – Режим доступу: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf

32. UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome : resolution. – (Adopted by the General Assembly, 24 October 2005, A/RES/60/1) – Режим доступу : <http://www.refworld.org/docid/44168a910.html>

33. Баранов О.А. Правове забезпечення інформаційної сфери: теорія, методологія і практика : монографія / О.А. Баранов. – К. : Едельвейс, 2014. – 497 с.

~~~~~ * * * ~~~~~